

Ιδεολογική πολυμέρεια της Β΄ Διεθνούς

Στα τέλη του 19ου αιώνα οι κοινωνικοπολιτικές συνθήκες της εποχής ήταν ώριμες για τη δημιουργία μιας δεύτερης σοσιαλιστικής Διεθνούς. Συγκεκριμένα η ευρεία διάδοση των μαρξιστικών ιδεών, η ενίσχυση της πολιτικής δύναμης των κομμάτων και η τεράστια αριθμητική αύξηση των εργατών σε όλη σχεδόν την Ευρώπη και σε ορισμένες χώρες της Αμερικής και της Ασίας δημιούργησαν την ανάγκη για σύσφιξη των σχέσεων των εργατών όλου του κόσμου, απ' τους μεγάλους θεωρητικούς του Μαρξισμού. Θεωρήθηκε επιτακτικότητα η παγκόσμια επαφή τους για τη χάραξη κοινών πολιτικών θέσεων και κοινής πολιτικής στρατηγικής.

Η Β΄ Σοσιαλιστική Διεθνής ιδρύθηκε στο Παρίσι, σε ένα συνέδριο που συνήλθε με την πρωτοβουλία του γερμανικού σοσιαλδημοκρατικού κόμματος το 1889 με τη συμμετοχή σοσιαλιστών από είκοσι τρεις χώρες. Επηρέασε έντονα την ιδεολογία, την πολιτική και τις μεθόδους δράσης του εργατικού κινήματος κυρίως της Ευρώπης, αλλά και της Αμερικής και της Ιαπωνίας την τελευταία δεκαετία του 19ου αιώνα και ως το 1914. Μέχρι το 1912 η Β΄ Διεθνής εκπροσωπούσε όλα τα σοσιαλιστικά κόμματα της Ευρώπης, των Η.Π.Α., τον Καναδά και της Ιαπωνίας με συνολική δύναμη ψήφων σχεδόν 9.000.000. Παρ' όλο που δεν παρενέβαινε στις εσωτερικές υποθέσεις των κομμάτων όπως η Α΄ Διεθνής (1864-1876) αναγνωρίζονταν από αυτά ως η ανώτατη ηθική τους εξουσία. Συμμετείχαν οι μεγαλύτερες προσωπικότητες του παγκόσμιου σοσιαλισμού: Λήμπκνεχτ, Λούξεμπουργκ, Μπέρνσταϊν, Κάουτσκι, Γκεντ, Λαφάργκ, Ζωρές, Πλεχάνωφ, Άντλερ, Τουράτι, Ιγκλέσιας, Ανσελέ, κ.ά.

Η δημιουργία της Β΄ Διεθνούς ήταν η απόληξη μιας ανάκαμψης του σοσιαλισμού ύστερα από μια κάμψη που υπέστη μετά την Κομμούνα του Παρισιού και

το τέλος της Α΄ Διεθνούς. Στο γερμανικό σοσιαλδημοκρατικό κόμμα που είχε κάνει δειλά δειλά την εμφάνισή του νωρίτερα (1875) προστέθηκε το 1879 ένα άλλο βελγικό σοσιαλδημοκρατικό κόμμα και ένα γαλλικό το 1905. Στην Αγγλία οι διάφορες σοσιαλιστικές και σοσιαλίζουσες τάξεις εκπροσωπήθηκαν από το εργατικό κόμμα (1901). Μικρότερη απήχηση είχε το σοσιαλιστικό κίνημα στην περιφέρεια της Ευρώπης παρά την ίδρυση κομμάτων λόγω της καθυστέρησης της εκβιομηχάνισης των χωρών αυτών, του χαμηλού μορφωτικού επιπέδου και της βρεφικής ταξικής συνείδησης της εργατικής τάξης. Την καθυστέρηση της εμφάνισης και της ανάπτυξης σοσιαλιστικών ιδεών πραγματεύεται και ο Λένιν στο βιβλίο του *Ο Καπιταλισμός στη Ρωσία*.

Η διαφορά αυτή απήχησης της σοσιαλιστικής ιδεολογίας ως έκφραση πολιτικής βούλησης και οργανωτικότητας και των συνακολούθων επιπτώσεών της, θα επηρεάσει καταλυτικά την ανάπτυξη ιδιαίτερων απόψεων στο ευρωπαϊκό σοσιαλιστικό κίνημα για όλα τα ζητήματα της κοινωνικής ζωής στα οποία είχε λόγο. Η παρούσα εργασία θα επιχειρήσει να επισημάνει ακροθιγώς τις ιδιαιτερότητες που αναπτύχθηκαν κατά τη διάρκεια του βίου της Β΄ Σοσιαλιστικής Διεθνούς, με κυριότατη αναφορά στις διάφορες απόψεις για το ρόλο των σοσιαλιστικών ή σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων, επισημαίνοντας όμως ότι η διαφορά δεν είχε αποκτήσει ακόμα τη μετέπειτα πολιτικο-ιδεολογική φόρτιση.

Το ενιαίο μαζικό πολιτικό κόμμα της εργατικής τάξης είναι κυριολεκτικά σύλληψη και εφαρμογή της σοσιαλδημοκρατίας. Χάρη σ' αυτήν και με πρότυπο το γερμανικό εργατικό κόμμα πραγματοποιείται για πρώτη φορά η πολιτική ενοποίηση της εργατικής τάξης. Χάρη στην πολιτική έκφραση και την οργάνωση των κομμάτων μπόρεσε η διαμελισμένη και εξαθλιωμένη ως τότε εργατική τάξη να ξεπεράσει βαθμιαία τη βαθύτατη ταπείνωση και εξαθλίωση στην οποία βρισκόταν και να αποτελέσει τον πρώτο υπολογισμό πολιτικό αντίπαλο του αστισμού. Για το σοσιαλιστικό κίνημα η ύπαρξη και η δράση του πολιτικού κόμματος έχει αποδειχθεί ιστορικά κοινωνική αναγκαιότητα, επειδή εξασφαλίζει με ορισμένους όρους την πολιτική αυτονομία της εργατικής τάξης στις ταξικές συγκρούσεις. Η αναγκαιότητα όμως αυτή δεν εμπόδισε την ανάπτυξη αντιτιθέμενων απόψεων σχετικά με τον τρόπο τον οποίο τα κόμματα παίρνουν τις αποφάσεις και ασκούν την πολιτική, πράγμα που προεικάζει την αντίληψή τους για την κοινωνία, το κράτος και για την άσκηση της εξουσίας που θα καθιερώσει εφόσον την κατακτήσει. Πριν όμως περάσουμε στην ανάλυση των αντιτιθέμενων απόψεων στο συγκεκριμένο χρονικό και ιστορικό πλαίσιο σκόπιμο είναι να δούμε τη γενικότερη αντίληψη για το ρόλο του κόμματος στον ευρύτερο σοσιαλιστικό χώρο.

Όπως έχει τονισθεί σύμφωνα με το Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος η πολιτική οργάνωση της εργατικής τάξης έπρεπε να είναι το αποτέλεσμα της ταξικής πάλης, που συγχρόνως τη σύστηνε σε τάξη. Για το Μαρξ η οργάνωση της πολιτικής πράξης είναι ο τόπος όπου θεωρία και πράξη συνυπάρχουν όμως πάντα διαμέσου της πρωτοβουλιακής δράσης του προλεταριάτου και της συμπάραταξης των διανοούμενων. Είναι το μέσο με το οποίο η εργατική τάξη αποκτά

συνείδηση της θέσης της, των δυνατοτήτων της και του ιστορικού ρόλου της.

Η μεγάλη καινοτομία των σοσιαλδημοκρατών είναι ο διαχωρισμός μεταξύ κοινωνικής τάξης και πολιτικού κόμματος. Σύμφωνα με αυτή την αντίληψη η εργατική τάξη δεν έχει τις δυνατότητες να γνωρίσει αυτόνομα τον ιστορικό της ρόλο, γιατί δεν κατέχει τη γνώση του σοσιαλισμού, ως επιστημονικής θεωρίας. Τη γνώση αυτή την ενσαρκώνει το πολιτικό κόμμα, την οποία ενσταλάζει με πολλούς τρόπους στην εργατική τάξη. Η αντίληψη αυτή θα έχει ως συνέπεια μια άλλη, σύμφωνα με την οποία η πολιτική πράξη διαχωρίζεται σε πολιτική διεκδικητική που αναλαμβάνει η εργατική τάξη και σε πολιτική θεωρητική από την άλλη που αναλαμβάνει το κόμμα. Ο διαχωρισμός αυτός όμως παραπέμπει αναγκαστικά σε δύο διαφορετικούς κοινωνικούς ρόλους και σε έναν κοινωνικό καταμερισμό που σύμφωνα με την κλασική άποψη του Μαρξ εξαλειφόταν μέσα στο εργατικό κόμμα. Η διαφορά αυτή που κατά την προσωπική μας άποψη δεν είναι τίποτε άλλο παρά διαφορά μεταξύ ηγεσίας και βάσης θα δώσει το έναυσμα για πολλές και ποικίλες διαμάχες σχετικά με τη χρησιμότητα των κομμάτων. Ο Μαρξ εξάλλου πίστευε ότι ο καταμερισμός αυτός αρμοδιοτήτων και ρόλων και οι ιδιαίτερες κοινωνικές σχέσεις, που αυτός συνεπάγεται, αναπαράγει το σύνολο των ταξικών διακρίσεων. Ο περιορισμός εξάλλου της θεωρίας μέσα στο κόμμα και ειδικότερα σε μια ομάδα του συνεπαγόταν αυτόματα και τη μετατροπή της σε φιλοσοφικό δόγμα με μικρές δυνατότητες επαλήθευσης. Αρκετοί μετέπειτα διανοητές επέρριψαν την ευθύνη αυτής της ανάρρησης της θεωρίας σε δόγμα με χαρακτήρα εκμετάλλευσης στον Μαρξ. Υποστήριξαν, δηλαδή, ότι η ίδια η θεωρία του έδινε τη δυνατότητα σε ορισμένους να θεωρήσουν τους εαυτούς τους φορείς της ιστορίας και αδιαφιλονίκητους κοινωνικούς ηγέτες.

Αξίζει να αναφερθεί εδώ η σχετικοποίηση της μεταφοράς αυτού του κοινωνικού σχηματισμού στα κόμματα της σοσιαλδημοκρατίας από ορισμένες καθιερωμένες πρακτικές, όπως της εφαρμογής της πλατιάς δημοκρατικής αρχής που επέτρεπε την ελεύθερη εσωκομματική διαπάλη και τη δημόσια έκφρασή της και από το μαζικό χαρακτήρα των οργανώσεων ορισμένων σοσιαλιστικών κομμάτων.

Η κοινωνικοπολιτική εξέλιξη στα τέλη του 19ου αιώνα, που, όπως έχει ήδη σημειωθεί, χαρακτηρίστηκε από μια άνοδο της απήχησης του σοσιαλισμού, διαμόρφωσε νέες πραγματικότητες και νέες αντιλήψεις.

Ειδικότερα τη δεκαετία 1890-1900 τα σοσιαλιστικά και εργατικά κόμματα της Ευρώπης σημείωσαν μεγάλες εκλογικές επιτυχίες. Χαρακτηριστικότερες αποτελούν τα 2 εκατομμύρια ψήφων που πήρε το γερμανικό σοσιαλδημοκρατικό κόμμα (SPD) το 1898 έναντι του μισού εκατομμυρίου που πήρε το 1877 και οι 600 χιλιάδες ψήφοι που πήραν οι Γάλλοι σοσιαλιστές το 1898 έναντι 100 χιλιάδων το 1889. Παράλληλα την ίδια εποχή παρουσιάζεται ραγδαία αύξηση των συνδικαλιστικών οργανώσεων και συνεταιρισμών.

Οι εκλογικές αυτές επιτυχίες έδωσαν τη δυνατότητα στα σοσιαλιστικά κόμματα της Ευρώπης εντονότερης παρουσίας στο κοινοβούλιο και της επέκτασης της ιδεολογικής απήχησης σε μικροαστικά στρώματα, που πρόσφεραν μεγάλες μάζες

ψηφοφόρων. Αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα τη διείσδυση στο σοσιαλιστικό κίνημα μικροαστικών αντιλήψεων. Οι νεότερες αυτές ιδέες θα έχουν ως κύριο χαρακτηριστικό τους το βαθμιαίο εξοβελισμό της επαναστατικής στρατηγικής που νομοτελειακά παρουσιαζόταν ως τότε στο μαρξιστικό κίνημα και τη διαμόρφωση μιας άλλης πολιτικής στρατηγικής με κοινοβουλευτικό προσανατολισμό. Το προλεταριάτο δεν είχε πλέον ένα και μοναδικό δρόμο για την κατάληψη της εξουσίας, πεποίθηση που ενισχύονταν από τη νομιμότητα στην οποία είχαν βρεθεί τα σοσιαλιστικά κόμματα την τελευταία δεκαετία του 19ου αιώνα.

Σημαντικός παράγοντας που συντέλεσε στη δημιουργία μιας διαφορετικής ιδεολογικής πλατφόρμας συναφούς με την παραπάνω άποψη, όπως θα δούμε παρακάτω, πάνω στη λειτουργία του κόμματος αποτέλεσαν οι διάφορες ηθικοπλαστικές αντιλήψεις και επιδράσεις θρησκευτικού περιεχομένου, όπως χαρακτηριστικά έγινε στην περίπτωση του βρετανικού εργατικού κόμματος. Εδώ η διαφοροποίηση επικεντρώθηκε στο σοσιαλιστικό στοιχείο της εθνικοποίησης των μέσων παραγωγής. Βρετανοί σοσιαλιστές όπως ο Ράσκιν, ο Σω, ο Ουέμπ αρνούνται συλλήβδην την πατροπαράδοτη αυτή θέση και διακηρύσσουν τη βαθμιαία εξάλειψη της δυσμενούς θέσης του προλεταριάτου κάτω από την ειρηνική επίδραση κατάλληλης νομοθεσίας που θα προωθούσε το κόμμα.

Οι αντιλήψεις αυτές εξελίχθηκαν σταδιακά σε ολοκληρωμένη θεωρία που γρήγορα έγινε διεθνής σαφώς αποστασιοποιημένη και διαφοροποιημένη σε σχέση με τη μαρξιστική. Η νέα θεωρία είχε άποψη για όλα τα ζητήματα της κοινωνικής κατάστασης και εξέλιξης και επειδή παρουσιάστηκε ως αναθεωρητική ονομάστηκε ρεβιζιονιστική και οι οπαδοί της ρεβιζιονιστές. Πρώτος διατυπωτής και κορυφαίος εκπρόσωπος αναδείχτηκε ο Γερμανός σοσιαλιστής Ε. Μπερνστάιν με τα άρθρα του και το βιβλίο του *Οι προϋποθέσεις του σοσιαλισμού και τα καθήκοντα της σοσιαλδημοκρατίας* (1899). Ο Μπερνστάιν εξακολουθεί αφενός να θεωρεί το κόμμα ως τη συνείδηση της εργατικής τάξης, ως την πολιτική έκφραση του αγώνα της, σύμφωνα δηλαδή με τις επίσημες αντιλήψεις της σοσιαλδημοκρατίας, αφετέρου όμως το κόμμα είχε ένα εντελώς διαφορετικό ρόλο πολιτικής στρατηγικής. Θα παρέμενε δηλαδή καθοδηγητής της εργατικής τάξης, όχι όμως με στόχο τη σοσιαλιστική επανάσταση, ως φορέας δηλαδή επαναστατικών ιδεών, αλλά ως φορέας του σοσιαλιστικού ιδεώδους με στόχο την ειρηνική διάδοσή του στις μάζες. Οι μάζες αυτές θα συνέχιζαν να διεκδικούν οικονομικά προνόμια, ενώ το κόμμα θα παρείχε το ανάλογο ιδεολογικό υπόβαθρο των βαθμιαίων αλλαγών οικονομικής και πολιτικής φύσεως με στόχο την ομαλή εξάλειψη του καπιταλιστικού συστήματος. Επίσης οι ρεβιζιονιστές δεν απέκλειαν στην πάλη των τάξεων την πολιτική και οικονομική ηγεσία της αστικής τάξης. Οι απόψεις αυτές θα βρουν γρήγορα υπερασπιστές α) σε κάποιες τμήματα της εργατικής τάξης με καλύτερη οικονομική κατάσταση από την πλειοψηφία της. Σύμφωνα με τον Λένιν στο βιβλίο του *Η χρεωκοπία της Β' Διεθνούς* οι ιδέες του ρεφορμισμού και του οπορτουνισμού μαζί με τις ακόλουθες απόψεις, που αυτό πρέσβευε για διάφορα ζητήματα, για τον πόλεμο λ.χ., υιοθετήθηκαν από μια μικρή μερίδα της εργατικής

τάξης, που εισέπραξε κάποια ψίχουλα από το εθνικό κεφάλαιο και αστικοποιήθηκε, β) σε θεωρητικούς της Β΄ Διεθνούς όπως ο Βέλγος Άσελ, οι Γάλλοι Μιλεράν, Ζωρές και Γκεντ. Ο Μιλεράν μάλιστα θα συμμετάσχει τον Ιούνιο του 1899 στην κυβέρνηση Βαλντέκ-Ρουσώ. Ήταν η πρώτη περίπτωση που ένας σοσιαλιστής έπαιρνε μέρος σε αστική κυβέρνηση, η πρώτη πρακτική εφαρμογή του ρεφορμισμού.

Οι απόψεις αυτές θα καταδικαστούν και θα αποκρουστούν ως ένα βαθμό από τους θεωρητικούς (ορθόδοξους ως τότε ακόμη) Καούτσκυ, Πλεχάνωφ και Λούξεμπουργκ σε ένα συνέδριο της Β΄ Διεθνούς το 1900 στο Παρίσι. Οι αντιδράσεις όμως αυτές δε θα σταθούν ικανές να ανακόψουν το κίνημα του ρεβιζιονισμού που από τότε θα αρχίσει να κερδίζει ολοένα και περισσότερο έδαφος στους κόλπους της ένωσης. Από το 1910 και έπειτα η συντριπτική πλειοψηφία των κομμάτων της Διεθνούς θα έχουν υιοθετήσει τη ρεβιζιονιστική στάση. Σε πολλές χώρες της Ευρώπης τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα συμμαχούσαν στο πλαίσιο του κοινοβουλευτισμού με άλλα αστικά και φιλελεύθερα κόμματα. Στην Αγγλία για παράδειγμα οι 39 απ' τους 40 βουλευτές του εργατικού κόμματος εξελέγησαν με την υποστήριξη των φιλελεύθερων στις εκλογές του 1910. Τα κόμματα αυτά ενάντια στις αρχές του επαναστατισμού και του διεθνισμού συχνά υπεράσπιζαν τους πυρετώδεις εξοπλισμούς των κρατών τους και αποδέχτηκαν πλέον ανοιχτά τις κοινωνικές μεταρρυθμίσεις. Θεωρητικά ο ρεβιζιονισμός απορρίπτονταν, στην πράξη όμως υιοθετούνταν. Οι έμπρακτες αυτές διαφοροποιήσεις των κομμάτων κάτω από το θέλητρο της εκλογικής επιτυχίας και κάτω από την πίεση του επερχόμενου Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου θα οδηγήσουν στη διάλυση της Β΄ Διεθνούς. Μπορούμε εύκολα να διαπιστώσουμε ότι όσο καιρό δεν παρουσιάζονταν κάποιο σοβαρό θέμα πολιτικής συνέπειας η Διεθνής έμενε ενωμένη. Μόλις όμως τέθηκαν επί τάπητος ορατά ζητήματα, όπως λ.χ. της συμμετοχής στον πόλεμο, η αποσύνθεση ήρθε σαν μόνο αδιέξοδο στον εθνικό παροξυσμό και στην αποκάλυπτη προάσπιση των κεκτημένων συμφερόντων. Παράλληλα με τις ρεβιζιονιστικές ή ρεφορμιστικές αντιλήψεις αναπτύσσονταν την ίδια εποχή με διαφορετικό κοινωνικό υπόβαθρο και ιδεολογική θεωρία που θα διεκδικήσει την ορθοδοξία των μαρξιστικών και σοσιαλιστικών καταβολών και για το κόμμα αλλά γενικότερα για κάθε ζήτημα πολιτικής θεωρίας και πρακτικής. Η θεωρία αυτή ενώ θα ξεκινήσει ως κραταιά μέσα στους κόλπους της Β΄ Διεθνούς με υποστηρικτές τους λεγόμενους κεντριστές Κάουτσκυ και Πλενάνωφ, καθώς και την «αριστερίστρια» Λούξεμπουργκ θ' απομονωθεί αργότερα και θα αποτελέσει το στόχαστρο των υπόλοιπων μελών της Β΄ Διεθνούς. Ο άνθρωπος που ανέλαβε να σηκώσει το βάρος της ιδεολογικής ταυτότητας της θεωρίας αυτής μετά την εγκατάλειψή της από τους τρεις προαναφερθέντες θα είναι ο παγκοσμίου φήμης και ακτινοβολίας Βλαδίμηρος Λένιν. Με τα έργα του ανάμεσα στα 1895-1920 θα επιδιώξει παράλληλα με την καταπολέμηση του ρεφορμισμού, την οικονομική ανάλυση του ευρωπαϊκού καπιταλισμού και της ημιφεουδαρχικής Ρωσίας υποδεικνύοντας συγχρόνως συγκεκριμένες πολιτικές στρατηγικές για την πορεία προς το σοσιαλισμό. Συγκε-

κρίμένα ο Λένιν κινήθηκε ιδεολογικά, τουλάχιστον στην αρχή, στον ιδεολογικό άξονα του οποίου τις θεωρητικές αφετηρίες είχαν καθορίσει και συστηματοποιήσει οι Κάουτσκι και Πλεχάνωφ. Όπως θα δούμε και παρακάτω το γερμανικό σοσιαλδημοκρατικό κόμμα (SPD) θα αποτελέσει χώρο εκκόλαψης και ανάδειξης αντιτιθέμενων θεωριών. Το γεγονός αυτό οφείλεται σύμφωνα με την Χέλγκα Γκρέμπνικ (*Ιστορία του γερμανικού εργατικού κινήματος*) στις απόψεις των τριών προαναφερθέντων που πρέσβευαν ότι επαναστάτης μπορεί να είναι κάποιος που αγωνίζεται για την κατάληψη προνομίων από την άρχουσα τάξη και προετοιμάζει το έδαφος για τη σοσιαλιστική επανάσταση. Εκείνο που διαφοροποιεί το μεταρρυθμιστή από τον επαναστάτη δεν είναι η επιδίωξη κοινωνικών μεταρρυθμίσεων, αλλά ο περιορισμός αποκλειστικά σ' αυτές. Η θεωρία αυτή βοήθησε αρχικά στην πολιτική και κοινωνική ενότητα του κόμματος, αλλά και στην ενσωμάτωση διαφόρων και συχνά αντιτιθέμενων ρευμάτων.

Οι ομοιότητες και οι επιρροές του γενικού αυτού πλαισίου διαφαίνονται στη συνάφεια των απόψεων περί σχέσεως κόμματος και εργατικής τάξης. Ειδικότερα ο Λένιν στο έργο του *Υλισμός και Εμπειριοκριτικισμός* έθεσε ως πρωταρχική θεμελιακή αρχή στη φιλοσοφία την κομματικότητα. Συνεχίζει να διατηρεί και να αποδέχεται το διαχωρισμό ρόλων σε οικονομικό διεκδικητικό για την εργατική τάξη και θεωρητικό για το κόμμα, αλλά με διαφορετικούς στόχους και σε διαφορετικό κοινωνικό πλαίσιο οργάνωσης και δράσης.

Το πλαίσιο αυτό ήταν η ρωσική κοινωνία των αρχών του 20ού αιώνα, η οποία παρουσίαζε μια εντελώς διαφορετική μορφή από την αντίστοιχη των άλλων ευρωπαϊκών κρατών. Η παντελής απουσία κάθε δημοκρατικής ελευθερίας στην τσαρική Ρωσία επέβαλε τη σύσταση μιας συνωμοτικής επαναστατικής οργάνωσης επαγγελματιών πολιτικών. Η ιδιάζουσα όμως αυτή κομματική αρχή είχε μια συνέπεια που θα αποτελέσει το στόχαστρο των αντιπάλων της λενινιστικής θεωρίας. Ειδικότερα η πλατιά δημοκρατική αρχή, χαρακτηριστικό κατά μεγάλο ποσοστό των ευρωπαϊκών κομμάτων ήταν αδύνατο να εκφραστεί στη Ρωσία από τους οπαδούς του Λένιν, τους λεγόμενους μπολσεβίκους. Το καθεστώς της μόνιμης παρανομίας του κόμματος στη Ρωσία εξανάγκαζε τη συγκέντρωση τόσων εξουσιών στα χέρια επαγγελματιών πολιτικών, σε βαθμό σκανδαλώδη για τα υπόλοιπα ευρωπαϊκά κόμματα, αλλά και την αντίπαλη παράταξη του ρωσικού σοσιαλδημοκρατικού κόμματος, τους μενσεβίκους. Με τους τελευταίους μάλιστα οι μπολσεβίκοι θα διακόψουν κάθε σχέση στη συνδιάσκεψη της Πράγας (1912). Για τον Λένιν όμως και για τους άλλους μπολσεβίκους αυτό δεν ήταν παρά μια εγγύηση αποτελεσματικότητας, ιδεολογικής καθαρότητας και της σταθερότητας της πολιτικής.

Η θεμελιακή αντίληψη των μπολσεβίκων παραμένει στον καθοδηγητικό ρόλο του κόμματος, που ως οδηγός των μαζών και μοναδικός φορέας της Ιστορίας παρεμβαίνει στην πολιτική δράση των μαζών και την προσανατολίζει στο στρατηγικό στόχο, την οικοδόμηση του σοσιαλισμού. Στη Ρωσία βέβαια αυτή η μέθοδος διαφοροποιείται από τη συνηθισμένη, αφού προϋποθέτει την ολοκλήρωση

του καπιταλισμού διαμέσου της κομματικής πολιτικής δράσης ως προκαταρκτικού σταδίου και έπειτα του σοσιαλισμού.

Κεφαλαιώδη θέση στη θεωρία περί κομματικότητας των μπολσεβίκων κατέχει η έννοια του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού. Σύμφωνα με τον Λένιν στο έργο του για το κόμμα νέου τύπου, δημοκρατικός συγκεντρωτισμός σημαίνει ότι τα ανώτερα όργανα εκλέγονται δημοκρατικά και υπακούουν στο συνέδριο του κόμματος και μετά από αυτό οι υποδείξεις των ανώτερων οργάνων γίνονται δεσμευτικές για τα κατώτερα. Η αρχή αυτή ανάλογα με τις ιστορικές συνθήκες και την πιστότητα της εφαρμογής του απορρέει ένα δημοκρατισμό που διέπει κάθε λειτουργία λήψεως αποφάσεων εκλογής μελών και εσωκομματικών αντιπαραθέσεων.

Τα συστατικά του στοιχεία που μετατρέπουν το ρωσικό κόμμα από ένα συνηθισμένο «κόμμα παλαιού τύπου ευρωπαϊκού κοινοβουλευτικού καθεστώτος σε κόμμα πραγματικά επαναστατικό, κομμουνιστικό» συγκλίνουν σε 4 σημεία: 1) η εργατική τάξη χρειάζεται ένα πολιτικό υποκείμενο που θα είναι η συνειδητή επαναστατική πρωτοπορία της, 2) το κόμμα πρέπει να είναι συνδεδεμένο με την εργατική τάξη και τις λαϊκές μάζες, 3) το κόμμα πρέπει με στόχο την εφαρμογή της μαρξιστικής θεωρίας να καθοδηγεί πολιτικά την εργατική τάξη, ώστε να αποφεύγει τους δυο μεγάλους κινδύνους που την απειλούν συνεχώς: τον σεχταρισμό και τον οπορτουνισμό και 4) το κόμμα πρέπει να λειτουργεί με βάση το δημοκρατικό συγκεντρωτισμό. Οι τέσσερις αυτές αρχές με σπουδαιότερη την τέταρτη αλληλοεξαρτώνται με τέτοιο τρόπο, ώστε η ανυπαρξία της μιας να ισούται με ανυπαρξία όλων.

Πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι η αρχή αυτή πλήρως δεν εφαρμόστηκε ποτέ: ένα ποσοστό της εφαρμόστηκε ως το 1924 (βλ. διαφωνίες για την ειρήνη του Μπρεστ-Λίτοφσκ), ενώ από εκεί και έπειτα η αρχή του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού θα λειτουργήσει μόνο κατ' επίφαση και ως μέσο νομιμοποίησης φασιστικών πραξικοπηματικών αυθαιρεσιών.

Μια τρίτη ιδεολογική συνιστώσα στο πλαίσιο των απόψεων πάνω στο ρόλο των κομμάτων με όχι τόσο ισχυρές ιδεολογικές καταβολές, όσο οι άλλες δυο θεωρίες, στις σοσιαλδημοκρατικές κλασικές απόψεις, αλλά προερχόμενη από την αντίδραση στην ιστορική εξέλιξη των κομμάτων αποτέλεσε η άποψη που υποστηρίχθηκε από την αριστερή τάση της Β' Διεθνούς. Κυριότεροι εκπρόσωποι της ιδεολογικής αυτής συνιστώσας αναδείχτηκαν οι Καρλ Λήμπκνεχτ και Ρόζα Λούξεμπουργκ. Το 1904 η Λούξεμπουργκ με ένα άρθρο της *Οργανωτικά προβλήματα της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας* άσκησε έντονη κριτική απέναντι στο συγκεντρωτισμό που είχε διατυπώσει ο Λένιν την ίδια χρονιά στην μπροσούρα του *Ένα βήμα προς, δυο βήματα πίσω*.

Ειδικότερα η Λούξεμπουργκ, αλλά και ο Λήμπκνεχτ θεωρούσαν ότι η μέχρι τώρα εξέλιξη των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων κυρίως στη Ρωσία, αλλά και σε άλλα ευρωπαϊκά κράτη, μετέτρεψε τις εργατικές μάζες σε αντικείμενο της πολιτικής δράσης και με αυτό τον τρόπο τις έθετε έτσι στο περιθώριο των πολιτικών συγκρούσεων. Μια τέτοια όμως κατάσταση απέκλειε τη δυνατότητα α-

ναγωγής της εργατικής τάξης μέσα από τη σκληραγώγησή της σε αυτόνομο πολιτικό υποκείμενο ικανό να μετατρέψει τη σοσιαλιστική προοπτική από ιστορική δυνατότητα σε ιστορική πραγματικότητα. Φυσικά στο σκεπτικό της Πολωνέζας μαρξίστριας ο ρόλος του κόμματος δεν εξαλείφεται, αλλά συνεχίζει να παίζει το ρόλο του αντιπροσώπου των συμφερόντων της εργατικής τάξης, όχι όμως για λογαριασμό της.

Πρέπει να σημειωθεί ότι γενικά οι λεγόμενοι αριστεριστές δεν απόρριπταν το μεταρρυθμιστικό ρόλο του κόμματος ή και τις μεταρρυθμίσεις γενικά, όμως τη ρεφορμιστική αυτή τακτική την αποδέχονταν μόνο ως το σημείο της επαναστατικής διαφώτισης του προλεταριάτου. Μοναδικός δρόμος για την κατάκτηση του σοσιαλιστικού συστήματος παρέμεινε «το σφυροκόπημα της επανάστασης» που εκλαμβάνονταν σαν «αποτέλεσμα του σκληρού και αδιάκοπου αγώνα μιας μεγάλης ταξικά συνειδητοποιημένης λαϊκής μάζας» (Ρόζα Λούξεμπουργκ, *Κοινωνική μεταρρύθμιση ή επανάσταση*, 1899).

Ένα ζήτημα που πρέπει να εξετασθεί σε στενή συνάρτηση με τον αριστερισμό γιατί αποτελεί προέκταση αν όχι αφετηρία του είναι ο αναρχοσυνδικαλισμός που εισήγαγε μια νέα αντίληψη για το κόμμα. Πέρα από τα στενά όρια του ιδεολογικού συγκρητισμού οι ριζοσπαστικές σοσιαλιστικές θέσεις ενθάρρυναν σε διάφορες χώρες τον αναρχοσυνδικαλισμό ή και τον αναρχισμό ακόμα, όπως αυτοί εκφράστηκαν από διανοούμενους, όπως ο Μπακούνιν, ο Γραβ, ο Κροπότκιν και ο Λουζόν.

Η Λούξεμπουργκ θεωρούσε ότι ο χαρακτήρας των υπαρχόντων σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων οδηγούσε σε υπερσυγκεντρωτισμό, όπως συνέβη στην περίπτωση των μπολσεβίκων. Μοναδική λύση αποτελούσε η αυθόρμητη εργατική συνδικαλιστική δράση. Έγραφε χαρακτηριστικά «τα λάθη που κάνει ένα αληθινό εργατικό επαναστατικό κίνημα είναι πολύ πιο ωφέλιμα από το αλάθητο της καλύτερης κεντρικής επιτροπής». Ορισμένοι αριστεριστές υποστήριζαν επίσης ότι το κόμμα το επιβάλλουν οι αστοί ιδεολόγοι, οι οποίοι θεωρούν την εργατική τάξη ως αντικείμενο παρά ως συνειδητό υποκείμενο, γι' αυτό μόνο μέσω της συνειδητής ταξικής μειοψηφίας γίνεται η εργατική τάξη βαθμιαία πολιτικό υποκείμενο και συντελεστής της ιστορίας, τη μειοψηφία όμως αυτή την ταύτιζαν με τα συνδικάτα. Τις απόψεις αυτές τις υιοθέτησαν οι αναρχοσυνδικαλιστές σε μια ακραία όμως μορφή φθάνοντας στο σημείο να καταργήσουν εντελώς το κόμμα. Συγκεκριμένα υποστήριζαν οι αναρχοσυνδικαλιστές ότι ο σοσιαλισμός επιτυγχάνεται μόνο μέσα από την αυθόρμητη συνδικαλιστική δράση και συνείδηση η οποία εκφράζεται μέσα απ' τα συνδικάτα γιατί αυτά διαθέτουν, κατά τη γνώμη τους, ένα πανίσχυρο όπλο, τη μαζική απεργία. Τα συνδικάτα κύρια μετά την επανάσταση του 1905 στη Ρωσία, αντιπροσώπευαν μια πιο άμεση και ριζοσπαστική μορφή αγώνα ενώ εκμηδενίζονταν στο εσωτερικό τους ο κοινωνικός καταμερισμός και κατά συνέπεια ο διαχωρισμός των μελών. Διακήρυσσαν επίσης απερίφραστα το διαχωρισμό συνδικάτων από κόμματα τα οποία ακολουθούσαν πατερναλιστική τακτική απέναντι σ' αυτά. Στις αντιλήψεις τους αυτές είχαν σύμμαχο τον Μαρξ,

που στο κομμουνιστικό μανιφέστο απαιτούσε την πλήρη ανεξαρτησία των συνδικάτων από κόμματα και φράξιες της μπουρζουαζίας και των μικροαστών.

Το ζήτημα του διαχωρισμού συνδικάτων-κόμματος αποτέλεσε ακανθώδες πρόβλημα σε πολλές χώρες της Ευρώπης. Ορισμένες φορές το κενό της πολιτικής διάστασης το αναπλήρωνε η αντίληψη ότι το κόμμα θα αναλάμβανε την επεξεργασία της πολιτικής θεωρίας και τα συνδικάτα την πολιτική δράση. Στις περισσότερες περιπτώσεις όμως όπως στη Γαλλία όπου ίδρυσε στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα ο περίφημος και εξαιρετικά δραστήριος συνδικαλιστής Λούζον, τα συνδικάτα προπορεύονταν σε επαναστατικότητα, γιατί προπαγάνδιζαν έξυπνα την απειλή έκρηξης γενικής απεργίας που συχνά τα κόμματα δεν αποδέχονταν. Μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι οι αναρχοσυνδικαλιστές συνέχισαν τις αυθόρμητες μαζικές εξεγέρσεις διαμαρτυρίας και διεκδίκησης οικονομικών ή άλλων προνομίων, με τη συστηματοποιημένη, προσχεδιασμένη, κοινωνικοανατρεπτική επανάσταση. Εδώ μπορούμε να επικαλεστούμε την άποψη της Λούξεμπουργκ που διέκρινε τη μαζική απεργία από τις μαζικές εκδηλώσεις ερμηνεύοντάς την ως αίτιο παρά ως έκφρασή της και την πεποίθησή της ότι η απεργία είναι δυνατή μόνο σε περιόδους επαναστατικής έντασης και ότι δημιουργείται από την επανάσταση παρά τη δημιουργεί.

ΑΡΧΑΙΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ

Διεύθυνση σείρας: Κώστας Μπαλάσκας • Καλλιτεχνική διεύθυνση: Γιάννης Λεκαός

ΑΙΣΧΥΛΟΣ ΣΟΦΟΚΛΗΣ
ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ
ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ ΜΕΝΑΝΔΡΟΣ

Μετάφραση - Εισαγωγή - Σχόλια Κώστας Τοπούζης

47 ΤΟΜΟΙ

ΤΟ ΕΡΓΟ
ΟΛΟΚΛΗΡΩΘΗΚΕ
ΚΑΙ ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ

ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗ 60, Τ.Κ. 106 80 ΘΗΛ.: 3607382 FAX: 3636083

ΑΠΟΚΛΕΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΔΑΝΑΟΣ, ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗ 64, Τ.Κ. 106 80 ΘΗΛ.-FAX: 3611054, 3604161, 3631975, 3616226